

DAVAMLI ƏKİNÇİLİKDƏ DİVERSİFİKASIYANIN BİTKİLƏRİN AQROBOTANİKİ GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ VƏ VAHİD SAHƏDƏN MƏHSUL ARTIMINA TƏSİRİ

M.Y.RZAYEV, Ş.H.ƏHMƏDOV, Z.M.ABDULLAYEVA
Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutu

Məqalədə dənli-sünbüllü, dənli-paxlalı və yem bitkilərindən ibarət növbəli və fasiləsiz əkinlərdə əsas aqrotexniki amil kimi divesifikasiyanın bitkilərin aqrobotaniki göstəricilərinə və vahid sahədən alınan məhsul artımına təsiri verilmişdir.

Açar sözlər: torpaq, bitki, növbəli əkin, fasiləsiz əkin, siderat, diversifikasiya.

Torpaqların fasiləsiz istismarı onun özünü bərpa imkanlarını xeyli azaldır. Aqrotexniki qaydalara tam əməl olunmaması, suvarma suyundan qənaətlə və səmərəli istifadə edilməməsi üzündən eroziya və şoranlaşma prosesləri nəticəsində torpaqlar gücdən düşür, onların münbitliyi azalır, məhsuldarlıq göstəriciləri aşağı düşür [2]. fermerlərin istifadəsində olan torpaqlar Respublika üzrə kənd təsərrüfatı istehsalı üçün yararlı olan torpaqların xeyli hissəsini təşkil edir. Aydın ki, belə torpaqlar həddən artıq yüklənmişdir. Hazırkı istifadə metodları əvəzsiz nemət olan bu torpaqları davamlı istismara məruz qoyur.

Göstərilən problemləri yoluna qoymaq üçün torpağın becərilməsində elə becərmə texnologiyaları işlənilməlidir ki, bu texnologiyalar torpağın qorunmasını və bərpasını özündə əks etdirdirsin.

İndiki torpaq istifadəçiləri torpaqdan yalnız müvəqqəti bol məhsul götürmək üçün deyil, həm də onun gələcək zamanda insanların ekoloji təminatı kimi bütün zərərli təsirlərdən qorunması üçün çalışmalıdır.

Aparığımız tədqiqatın məqsədi davamlı əkinçilikdə bitkilərin diversifikasiyası zəminində torpağın münbitliyinin qorunması və bərpası üçün səmərəli becərmə üsullarının öyrənilməsindən ibarət olmuşdur.

Tədqiqatlar 2010-2012-ci illərdə Az.ET Əkinçilik İnstitutunun Yardımçı Təcrübə Təsərrüfatı ərazisində iki sxemdən ibarət olmaqla aparılmışdır.

1-ci sxem: raps –payızlıq buğda – noxudun növbələşməsi

2-ci sxem: raps –payızlıq buğda –noxudun fasiləsiz əkini

Təcrübələr 3 təkrarda aparılmaqla hər bölmənin sahəsi 150 (25m x 6m) m² olmuş və rapsın (*Brassica L.*) “Radikal”, payızlıq buğdanın (*Triticum aestivum*

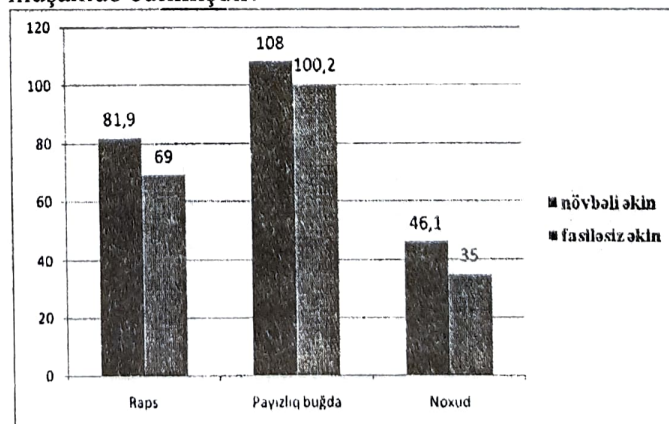
L.) “Qobustan” və noxudun (*Cecur arietinum L.*) “Sultan” sortlarından istifadə edilmişdir.

Vegetasiya dövründə bitkilərin böyüməsinə və inkişafına sələf bitkilərinin və növbəli əkinin təsirini öyrənmək üçün bitkilər üzərində onların cücərməsindən başlayaraq yığım vaxtına qədər müxtəlif inkişaf mərhələlərində müvafiq fenoloji müşahidələr aparılmışdır.

Bitkilərin ehtiyacı olan qida maddələrini sələflərin torpaqda saxladıkları kök kütləsi, bitki qalıqları və sideratlarla əvəz etməklə əkiləcək bitkilərin nə dərəcədə sağlam, keyfiyyətli olması, böyüməsi və vegetasiyanın sonunda aqrobotaniki göstəricilərinə, vahid sahədən alınan məhsul artımına təsiri öyrənilmişdir.

Becərmələrə dair bütün aqrotexniki tədbirlər və məhsulun struktur elementləri bitkilərin becərilməsinə dair tövsiyələrə uyğun olaraq yerinə yetirilmişdir [1].

Aparılan tədqiqatlarda növbəli əkinlərdə bitkilərin boyunda fasiləsiz əkinlərə nisbətən artım müşahidə edilmişdir.

Şəkil 1. Növbəli və fasiləsiz əkinlərdə bitkilərin boy göstəriciləri, sm.

Şəkil 1-dən göründüyü kimi 2012-ci ildə aparılan tədqiqatların nəticələrinə görə rapsın

növbəli əkinində gövdəsinin uzunluğu 81,9 sm olduğu halda fasiləsiz əkində bu göstərici 69,0 sm, payızlıq buğda da və noxudda uyğun olaraq 108,0-100,2 sm və 46,1-35,0 sm olmuşdur. Əkinlərdən asılı olaraq rapsın boyunda 12 sm, payızlıq buğdada 8,0 sm və noxudda 11 sm artım müşahidə olunmuşdur. Bitkilərin aqrobotaniki göstəricilərində də müəyyən fərqlər alınmışdır. Belə ki, növbəli və fasiləsiz əkinlərdə raps üçün bir bitkinin kütləsi 86,0 və 78,0 qr; 1 bitkidə olan budaqların sayı 5-7 və 3-4 ədəd tərtibində dəyişmişdir. Hər iki əkində yarpaqların sayında fərq alınmamışdır.

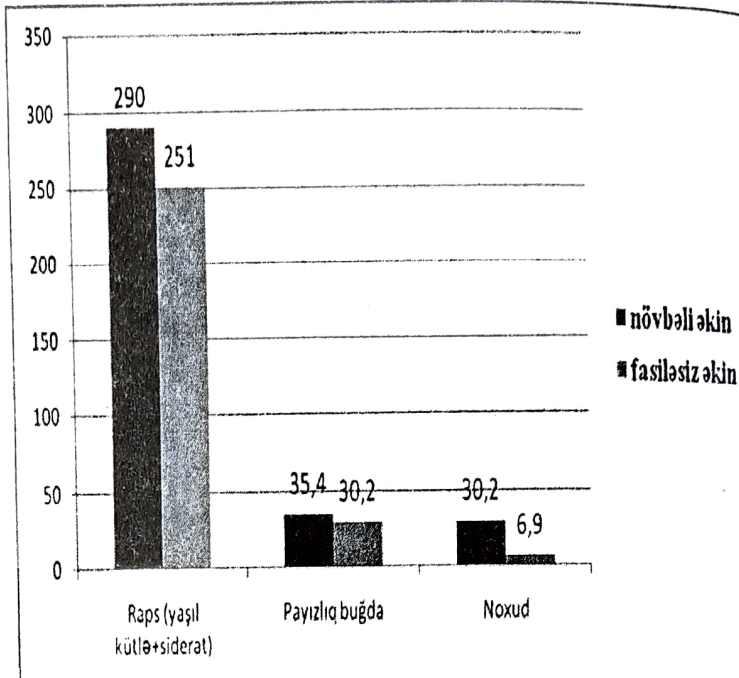
Payızlıq buğdada 1m²-də sünbüllərin orta sayı əkinlərdən asılı olaraq 257,0 və 244,0 ədəd; sünbülün uzunluğu 9,4 və 8,8 sm; dərzdən çıxan dənin kütləsi 1,35 və 1,28 qr; 1000 dənin kütləsi 42,3 və 37,6 qr alınmışdır.

Növbəli və fasiləsiz əkinlərdə noxud bitkisi üçün birinci paxlanın yerləşmə hündürlüyü 27,9 və 17,7 sm; 1 bitkidə paxlaların sayı 34,5 və 30,2 ədəd; 1 bitkidə dənin sayı 42,3 və 36,0 ədəd; 1 bitkidə dənin kütləsi 16,5 və 14,6 qr; 1000 dənin kütləsi 297,1 və 275,1 qr tərtibində dəyişmişdir.

Alınan rəqəmlər onu göstərir ki, rotasiyanın sonunda növbəli əkin kök kütləsi, bitki qalıqları və sideratın torpaqda yaratdığı üzvi maddələrin digər bitkilər altında səmərəli istifadə edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Rapsın yaşıl kütlə məhsulu hər il qönçələmə mərhələsində (aprelin 3-cü ongünlüyü) biçilmişdir. Bundan sonra bitkilər xırdalanaraq yaşıl gübrə kimi torpağa qarışdırılmışdır. Raps kənd təsərrüfatı üçün əhəmiyyətli bir bitkidir. Onun yaşıl kütləsindən heyvandarlığın inkişafında istifadə edilir, həm də torpağı üzvi maddələrlə zənginləşdirir (3).

Şəkil 2-dən göründüyü kimi əkinlərdən asılı olaraq rapsın yaşıl kütlə və siderat kimi məhsuldarlığı hektardan orta hesabla 290,0 və 251,0 s; payızlıq buğdanın 35,4 və 30,2 və noxudunkı isə 8,7 və 6,9 s olmuşdur.

Şəkil 2. Bitkilərin növbəli və fasiləsiz əkinlərində məhsuldarlıq göstəriciləri, s/ha

Alınan nəticələrdən göründüyü kimi payızlıq buğdanın məhsuldarlığında fasiləsiz əkinlərə nisbətən növbəli əkinlərdə hektardan 5,2 s; gövdənin uzunluğunda 8,0 sm; sünbülün uzunluğunda 0,6 sm; dərzdən çıxan dənin kütləsində 33 qr; 1 sünbüldən çıxan dənin kütləsində 0,07 qr və 1000 dənin kütləsində 4,7 qr artım müşahidə olunmuşdur.

Noxudun "Sultan" sortunun məhsuldarlığında növbəli əkinlərdə fasiləsiz əkinlərə nisbətən hektardan 1,8 s, 1 bitkidə olan paxlaların sayında 4,3 ədəd və 1000 dənin kütləsində 22,0 qr artım alınmışdır.

Yekun olaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, növbəli əkin sələflərin və sideratın torpaqda saxladıkları üzvi maddələrin ayrı-ayrı bitkilər altında daha səmərəli istifadə edilməsi işində mühüm rol oynayır. Belə ki, bir hektardan alınan məhsuldarlıq nəzərə cərpacaq dərəcədə artmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Musayev Ə.C., Hüseynov H.S., Məmmədov Z.A., Dənli taxıl bitkilərinin seleksiyası sahəsində tədqiqat işlərinə dair tarla təcrübələrinin metodikası, Bakı, 2008, səh.12. 2. Aslanov H.Ə., Aslanova E.H. Üzvi və mineral gübrələr torpaq münbitliyinin və bitki məhsuldarlığının artırılmasında əsas amildir. Azərbaycan Aqrar Elmi-Nəzəri jurnalı, Bakı, 2014, №4, səh.18-20. 3. Rzaev M.Y., Abdullayeva Z.M. Abşeronun suvarma şəraitində növbəli və fasiləsiz əkinlərdə bitkilərin aqrobotaniki göstəriciləri və məhsuldarlığı. Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutunun Elmi Əsərləri Məcmuəsi. XXIV cild, səh.220.

Влияние диверсификации на агроботанические показатели растений и прирост урожая с площади единицы в устойчивой земледелии

М.Я. Рзаев, Ш.Г. Ахмедов, З.М. Абдуллаева

В данной статье приводится влияние диверсификации на агроботанические показатели растений, как, основной агротехнический фактор и прирост урожая с площади единицы в севооборотных и бессменных посевах.

Ключевые слова: растение, почва, севооборот, бессменный посев, сидерат, диверсификация.

**Effect of diversification on agrobiological features of plants
and yield increase from unit area in sustainable apiculture**

M.Y.Rzayev, Sh.G.Ahmedov, Z.M.Abdullayeva

In article are discussed effect of diversification on agrobiological features of plants as a basic agrotechnical factor and yield increase from unit area in crop rotation

Key words: plant, soil, rotation, permanent siderat, sowing, diversification
